

Biblioteka
ČETVRTI ZID
/73. knjiga/

Nakladnik

Disput d.o.o. za izdavačku djelatnost

Za nakladnika

Josip Pandurić

Recenzentice

Dubravka Oraić Tolić

Ida Raffaelli

Likovno oblikovanje korica

Branimir Dorotić

Lektura, korektura i grafička priprema

Disput

Tisak

Kikagraf, Zagreb

Godina i mjesec objavljivanja

2017, lipanj

CIP-zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 000963774

ISBN 978-953-260-280-7

ŽIVOT MORA BITI DJELO DUHA

Zbornik posvećen prof. dr. sc. Dubravki Sesar

Uredile

Zrinka Kovačević i Ivana Vidović Bolt

Zagreb, 2017.

disput

ŽELJKA FINK

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

ŠTO SVE PROLAZI ISPOD RADARA?
(O UPOTREBI JEDNOG NOVIJEG
HRVATSKOG FRAZEMA)¹

U radu je riječ o novijem hrvatskom frazemu *ispod radara* koji se potvrđuje kao priložni (u značenju 'neprimjetno, neprimijećeno, skriveno od javnosti') i kao pridjevski (u značenju 'neprimjetan, koji nije zapažen'). Priložni se frazem najčešće rabi uz glagole kretanja, a pridjevski uz glagol *biti*. Frazem je najvjerojatnije kalkiran iz engleskoga jezika (< *under the radar*). Ukazuje se na njegovu etimologiju i upotrebu u kontekstu.

Ključne riječi: hrvatski jezik, frazeologija, frazemi sa sastavnicom koja se odnosi na tehnički uređaj, frazem *ispod radara*, priložni frazem, pridjevski frazem, kalk iz engleskoga jezika

U frazeološkom fondu velike većine europskih jezika nailazimo na mnoge frazeme koji se mogu smatrati strukturnim, slikovnim i semantičkim ekvivalentima, što znači da su im zajednički izvor, porijeklo i motivacija. U tom kontekstu često govorimo o internacionalizmima, tj. frazemima s jednakim ili sličnim oblikom i s jednakim ili bliskim značenjem, što je rezultat frazeološke migracije koja se istražuje u svjetlu specifičnih mehanizama frazeološkoga posuđivanja (Soloduhu 1982: 147). Međutim, iako je velik broj općeeuropskih frazema unutar frazeološkoga fonda europskih jezika, često je teško ili gotovo nemoguće odrediti njihovo "ishodište i putove širenja" (Turk

¹ Rad je napisan u okviru projekta *Primjena frazeološke teorije u frazeografiji* (br. 4054) koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

2013: 278).² Kad je riječ o kalkovima, katkad možemo s priličnom dozom sigurnosti odrediti iz kojeg je jezika poneki frazem preuzet, ali koji put to nije baš lagan zadatak.

Drugi se zanimljiv aspekt analize frazema odnosi na njihov leksički sastav. U većini su jezika, pa tako i u hrvatskom, najfrekventnije sastavnice somatizmi i zoonimi. Nalazimo, međutim, i sastavnice s drugačijim značenjem, pa tako i one koje se odnose na neki uređaj ili napravu. U hrvatskom jeziku takvih komponenata nema mnogo. Možemo spomenuti generički pojam *apar*at uključen u frazem *biti na aparatima* ('gasiti se, nestajati, propadati'), pri čemu se u dubinskoj strukturi ima u vidu aparat za održavanje života. Iako se u doslovnom značenju sintagma odnosi na osobe, frazem se upotrebljava isključivo kad je riječ o neživom. Glagolski se pak frazem *raditi (funkcionirati) na* <čiji> *daljinski upravljač* ('poslušno ispunjavati tuđu volju, raditi po čijem nalogu, raditi pod čijim utjecajem') i pridjevski *na daljinski upravljač* ('koji nije samostalan u svojem djelovanju, koji radi po čijem nalogu') u sastavu kojih je determinologiziran uređaj *daljinski upravljač*, uklapaju u semantičko polje podređenosti, podčinjenosti. Sva su se tri frazema relativno nedavno počela aktivno rabiti u hrvatskom jeziku. Navedimo i frazem koji je znatno dulje u upotrebi – *izgubiti / gubiti kompas (busolu)* ('izgubiti / gubiti orijentaciju, čudno se ponašati'), a zanimljivo je da se u njegovu značenju potire osnovna funkcija kompasa. Usporedi li se dubinska struktura tih četiriju frazema s njihovim semantičkim planom, vidi se da se osnovna funkcija uređaja u sastavu jedinica, bez obzira na determinologizaciju, prenosi na značenje, čime se ponovo dokazuje veza između motivacijskog i semantičkog elementa.

U ovom ćemo se radu baviti novijim hrvatskim minimalnim frazedom *ispod radara* u sastavu kojega je također komponenta sa značenjem uređaja. Pogledat ćemo prvo kakav je to uređaj, a onda ćemo analizirati sam frazem i njegovo porijeklo.

Radar³ je "uređaj za određivanje udaljenosti, azimuta, elevacije i brzine nekog objekta na temelju refleksije elektromagnetskih valova" (HE 2007: 141). Osnovne zakone njihove refleksije i loma istraživao je Heinrich Rudolf Hertz krajem 19. stoljeća, a Nikola je Tesla isticao mogućnost primjene u određivanju položaja nekog objekta. Prvi je takav uređaj oko 1900. godine

² V. o tome i u Soloduho 2008 i Fink Arsovski 2016.

³ Riječ je nastala na osnovi akronima *Radio Detection and Ranging*.

izradio Christian Hülsmeyer. Radar usporediv s današnjima konstruirao je 1935. godine Robert A. Watson-Watt.

Osnovna je funkcija radara otkrivanje objekata u uvjetima loše i/ili smanjene vidljivosti. Zbog zakrivljenosti Zemljine površine njegov je domet ograničen na oko 400 km, dok je veći domet moguć samo kad se koristi refleksijom valova na ioniziranim slojevima atmosfere.

Veoma su važni u kontroli zračnoga prometa; rabe se promatrački radari velikoga dometa (oko 400 km) i oni koji nadziru prilaz zračnoj luci (njihov je domet nekoliko desetaka kilometara). Navigacijski radari značajna su pomoć posadi na brodovima i u zrakoplovima u uvjetima smanjene vidljivosti i/ili gustoga prometa; njihov je domet manji – oko 100 km. Meteorološki radari, s druge strane, pomažu u dobivanju veće količine meteoroloških podataka: služe za lociranje područja oborina i oblaka u atmosferi i njihovo gibanje, za određivanje vrste i intenziteta oborina, strukture oblaka itd. Radari sa sintetskom antenom bitni su za promatranje površine Zemlje ili drugih planeta, a prikupljeni se podaci primjenjuju u agronomiji, šumarstvu, arheologiji, meteorologiji, geografiji, oceanografiji itd. I naposljetku, radari imaju i vojnu primjenu koja je uslijedila ubrzo nakon njihova izuma. Velika je Britanija tako krajem 30-ih godina 20. stoljeća uzduž južne i istočne obale postavila lanac radarskih postaja radi obrane od njemačkih zračnih i pomorskih napada, dok je SAD gotovo istovremeno započeo proizvodnju impulsnih radara za praćenje aviona i nadzor vatre protuzračnih topova. Ubrzo su se njihovu razvoju u vojne svrhe pridružili Njemačka, SSSR i Japan. Iako je prvotna primjena radara bila u zrakoplovstvu i mornarici, danas se radar rabi u svim granama oružanih snaga.

Ima, međutim, situacija u kojima avion namjerno pokušava izbjeći radare, u kojima se u izrazito niskom letu kreće izvan njihova dometa. U takav se opasan manevar avion upušta kako bi ostao neprimijećen i kako bi neopaženo došao do nekog cilja. I upravo je ta svojevrsna negacija osnovne funkcije radara dobila prijenos značenja i relativno nedavno ušla u frazeološki fond hrvatskoga jezika. Frazem *ispod radara*, zasad nezabilježen u frazeološkim i općim rječnicima, najvjerojatnije je kalkiran iz engleskoga jezika. U engleskim je rječnicima zabilježen ili u obliku *under the radar* ('when someone is in a situation where very little or no attention is drawn to them')⁴ ili pak s nešto proširenim leksičkim sastavom – *flying under the radar* ('doing some-

⁴ <http://www.idiommeanings.com/under-the-radar/>. U engleskim se rječnicima frazemi vrlo često definiraju opisno, tj. kroz situaciju u kojoj se rabe.

thing without other people noticing'). U dijelu rječnika ima oblik glagolskoga frazema *slip under the radar* ('to go unnoticed, especially for a long period of time')⁵. Neki rječnici navode i njegovu etimologiju povezujući ga s vojnim avionima koji lete nisko kako ne bi bili primijećeni, a izraz je u vojnu terminologiju ušao u 50-im godinama 20. stoljeća⁶. Frazem je pak nastao de-terminologizacijom izraza iz profesionalnoga žargona. Usp. primjer upotrebe frazema u engleskom jeziku:

Somehow they managed to stay under the radar for years while skimming all that cash from the bank. <http://www.idiommeanings.com/under-the-radar/>

U suvremenom se hrvatskom jeziku, osobito u publicistici, u posljednje vrijeme često rabi priložni frazem *ispod radara* u značenju 'neprimijećeno, neopazice, skriveno od javnosti', a u dijelu tekstova takvo ciljano nevidljivo djelovanje pretpostavlja i nelegalne, protuzakonite postupke. U kontekstu se frazem najčešće veže uz glagole kretanja tipa *proći / prolaziti, projuriti*. Vrlo se često susreće u političkom kontekstu; usp. primjere upotrebe:

6. ožujka 2016. – MINISTAR 'NADSTANDARD': Kako su nam destruktivne 'reforme' u zdravstvu prošle ispod radara.

lupiga.com/.../ministar-nadstandard-kako-su-destruktivne-reforme-u-zdravstvu-prosle... (posjet: 15. 5. 2016)

Kako je izbor Dinka Cvitana projurio ispod radara javnosti

www.24sata.hr/kolumne/kako-je-izbor-dinka-cvitana...ispod-radara.../komentar (posjet: 3. 6. 2016)

Frazem je zbog kratkoće i efektivnosti pogodan za uključivanje u naslove, u tom se slučaju obično rabi bez glagola u kolokaciji:

Ispod radara, mladima ukinuli stručno osposobljavanje!

<http://20minuta.hr/hrvatska/ispod-radara-mladima-ukinuli-strucno-osposobljavanje/111433/> (posjet: 24. 6. 2016)

⁵ <http://cf.ydcn.net/1.0.1.56/images/dictionaries/Wiktionary-logo.png>

⁶ History of the phrase; Prior to electronic counter measures, military aircraft would fly beneath the Radio Detection and Ranging (RADAR) in order not to be detected by enemy forces. This term started out as a military phrase in the 1950's. <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Flying%20Under%20the%20Radar>.

Origin. From military contexts, where aircraft would fly low to avoid being detected by radar. <http://cf.ydcn.net/1.0.1.56/images/dictionaries/Wiktionary-logo.png>

Iz navedenih je primjera upotrebe vidljivo da se priložni frazem gotovo redovito odnosi na neke apstraktne pojmove, pri čemu je uvijek riječ o negativnim pojavama. One ostaju ili bi barem trebale ostati nevidljivima za javnost, o njima javnost ne zna ništa ili zna premalo. Vrlo se često komentiraju postupci vezani za politiku, vlast, državnu administraciju koja bi morala djelovati transparentno i u javnom interesu. U nekim se slučajevima genitivnom konstrukcijom u postpoziciji konkretizira objekt negativnoga djelovanja. Zabilježeni su i primjeri upotrebe u kojima se izriče mišljenje o osobama, ali i tada se imaju u vidu njihovi negativno vrednovani postupci. Usp. primjer upotrebe:

Saborski zastupnici se požalili: Govori se o našim privilegijama, a mnogi utjecajni prolaze ispod radara. (Slobodna Dalmacija, 2. 3. 2016)

U dijelu primjera upotrebe kao kolokacija uz frazem *ispod radara* potvrđuje se glagol *biti*. U tom slučaju frazem ima pridjevsko kategorijalno značenje, a njegovo se frazeološko značenje mijenja ('neprimjetan, koji nije zapažen') i odnosi se na osobu koja je iz nekog razloga u danoj situaciji bila u drugom planu, koja se nije isticala. Usp. primjere upotrebe:

Iako je u finalu u Milanu bio "ispod radara", Cristiano Ronaldo je zablistao izvan terena, doniravši bonus za osvajanje Lige prvaka vrijedan 600.000 eura u dobrotvorne svrhe.

<http://direktno.hr/en/2014/sport/50019/Cristiano-Ronaldo-zablistao-izvan-nogometnih-travnjaka.htm> (posjet: 3. 6. 2106)

Zahvaljujem gradu na podršci svih ovih godina, pogotovo u vrijeme kada sam bila ispod 'radara'.

<http://www.split.hr/Default.aspx?art=7197&sec=2194&dm=2> (posjet: 3. 6. 2016)

U istom se značenju rabi i uz glagole *ostati / ostajati*, usp. primjere upotrebe:

Evo kako se upravlja dubrovačkim prostorom, i kako se ostaje 'ispod radara' javne nabave. (Dulist, 21. 3. 2016)

Celeste Muriega je argentinska ljepotica koja je ostala ispod radara mnogih poznatih časopisa, ali izgleda da njeno vrijeme tek dolazi.

www.rtl.hr/tabloid/zvijezde/768407/argentinka-koju-necete-brzo-zaboraviti/ (posjet: 3. 6. 2016)

Navedeni se priložni i pridjevski frazem *ispod radara* uklapa u semantičko polje tajnoga djelovanja, djelovanja skrivenoga od javnosti. U tom je semantičkom polju nekoliko priložnih i pridjevskih frazema. Spomenimo u prvom redu priložne *iza kulisa*, *u potaji*, *ispod žita* u značenju 'potajno, potajice, skriveno od javnosti', te frazeme s dvama kategorijalnim značenjima – pridjevskim i priložnim – *pod velom tajne* ('tajan, prikriven'; 'u tajnosti, tajno'), *iza zatvorenih vrata* ('tajan, skriven od javnosti'; 'tajno, skriveno od javnosti'). Bitno je pak naglasiti da navedeni priložni frazemi, s jedne strane, i pridjevski, s druge, najčešće nisu međusobno zamjenjivi jer se svaki od njih uklapa u relativno uzak i tematski specifičan kontekst te je u skladu s tim popraćen odgovarajućom kolokacijom. Za razliku od spomenutih frazemi *na crno*, *u fušu*, *ispod pulta (tezge)* imaju dominantniji sem ilegalnoga i nezakonitoga djelovanja, pri čemu se prva dva rabe uz glagole s općim značenjem obavljanja neke djelatnosti (npr. *raditi*, *nabaviti* i sl.), dok se treći frazem veže uz glagole tipa *kupiti*, *prodati*⁷. Nijedna pak od navedenih jedinica nema u dubinskoj strukturi sliku nekog oblika kretanja (kao frazem *ispod radara*) pa se, prema tome, u kontekstu ne pojavljuju primarno s glagolima kretanja koji u spoju s frazecom pridonose dinamičnosti izraza.

Možemo stoga zaključiti da u hrvatskom jeziku nije bilo frazema koji bi unutar navedenoga semantičkog polja bio potpuna istoznačnica s jedinicom *ispod radara* te da je u određenoj mjeri popunio prazno mjesto u frazeološkom fondu.

Literatura

- Fink, Ž., 2007: Hrvatski frazemi kojima se opisuje neka ilegalna djelatnost (u usporedbi s ruskima), *Kritik und Phrase, Festschrift für Wolfgang Eismann zum 65. Geburtstag*, Herausgegeben von P. Deutschmann, Praesens Verlag, Wien, 523–531.
- Fink Arsovski, Ž., 2016: Što čini razliku? Tri novija frazeološka kalka u hrvatskom jeziku, *Slavenska filologija, Prilozi jubileju prof. em. Milenka Popovića*, ur. Ž. Čelić i T. Fuderer; FF press, Zagreb, 80–88.
- Hrvatska enciklopedija 9, Pri-Sk*, 2007., Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb.

⁷ Opširnije o navedenoj skupini frazema u Fink 2007.

<http://cf.ycdcd.net/1.0.1.56/images/dictionaries/Wiktionary-logo.png>

<http://www.idiomeanings.com/under-the-radar/>

Soloduho 1982 = Солодухо, Э. М., 1982: *Проблемы интернационализации фразеологии*. Издательство Казанского университета, Казань.

Soloduho 2008 = Солодухо, Э. М., 2008: *Теория фразеологического сближения. На материале языков славянской, германской и романской групп*. Издательство ЛКИ, Москва.

Turk, M., 2013: *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi. Prilog lingvističkim jezičnim dodira*, Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Zagreb.

ЧТО ПРОХОДИТ ПОД РАДАРОМ? (ОБ УПОТРЕБЛЕНИИ ОДНОГО НОВОГО ХОРВАТСКОГО ФРАЗЕОЛОГИЗМА)

В работе речь идет о новейшем хорватском фразеологизме *ispod radara* (досл. 'под радаром'), который подтверждается в качестве наречного (в значении 'незаметно, вне зоны внимания, тайно') и в качестве адъективного (в значении 'незаметный, незамеченный'). Наречный фразеологизм наиболее часто сопровождается глаголами движения, а адъективный – глаголом *biti* ('быть'). Фразеологизм вполне вероятно калькирован из английского языка (< *under the radar*). В работе указывается на его происхождение и на употребление в контексте.

Ключевые слова: хорватский язык, фразеология, фразеологизмы с компонентом, относящимся к техническому устройству, фразеологизм *ispod radara*, наречный фразеологизм, адъективный фразеологизм, калька из английского языка